

Háború és emlékezet

I. világháborús emlékműállítások története Gyoma és Endrőd példáján

DÁVID BENJÁMIN

Bevezetés

Az I. világháborús harcok hatalmas emberáldozatot követeltek a szembenálló felektől. A férfi lakosság 18–50 év közötti katonai szolgálatra alkalmas korosztályának szinte minden tagja érintett volt a háborúban. Ezen korosztály jelentős része a háború során elesett, megsebesült vagy hadifogságba került. Nagyon sokukat a halálukat követően nem tudták a családjuk, szeretteik körében végső nyugalomra helyezni. Ennek révén az emlékművek egyszerre képviselhetik az egyéni és a kollektív emlékezetet, amelyek között kapcsolatot is teremtenek.

Az országos adatok mellett lényegesnek tartom azt, hogy ezek az adatok helyi szinten is részletesebben kerüljenek feltárássra, így ezen vizsgálatok alapján fontos információkhoz juthatunk. Ennek kapcsán döntöttem úgy, hogy szülővárosom, Gyomaendrőd 20. századi történetét kezdem el részletesen vizsgálni. Megjegyzendő, hogy a vizsgált időben Gyoma és Endrőd két különálló község volt, majd 1982-től, az összevonást követően találkozhatunk Gyomaendrőd településsel.

Dolgozatomban¹ a szakirodalom és a levéltári források segítségével kívánom bemutatni, hogy miként jelenik meg az emberek és a társadalom mindennapi életében a gyász az I. világháború hatalmas vérvesztéseit követően, valamint kitérek arra, hogy milyen keretek között zajlottak az emlékműállítások az 1920-as években. A levéltári források és a korabeli sajtó segítségével kívánom bemutatni, hogy az emlékműállítás és annak folyamatai hogyan zajlottak le Gyoma és Endrőd településeken. Írásomban arra keresem a választ, hogy miként és hogyan szervezték meg és bonyolítottak le I. világháborús emlékmű avató ünnepségeket helyi szinten. A dolgozat alapját a Magyar Nemzeti Levéltár Békés megyei Levéltárában gyűjtött források adják. Ezen belül Gyoma és Endrőd község közgyűlési jegyzőkönyveit, illetve mindkét település községi iratait áttekintettem, a fő- és alispáni iratok között is sikerült levéltári dokumentumokat találnom a települések emlékműállításával kapcsolatosan. A helyi folyóiratok (*Gyoma-Endrőd Vidéke* és a *Gyomai Újság*) mellett számos Békés vármegyei megjelenésű sajtóanyagot is felhasználtam a munkám elkészítéséhez.

---

¹ Készült az Emberi Erőforrások Minisztériumának ÚNKP-18-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával.

Gyoma és Endrőd bemutatása

Gyoma és Endrőd községek klasszikus alföldi települések, amelyek Békés vármegyében a Hármas-Körös bal partján fekszenek. Az 1920-as népszámlálási adatok alapján Gyomát 11942, míg Endrődöt 13850 fő lakta.²

A települések korösszetétele kapcsán megállapítható, hogy az összlakosság legnagyobb részét fiatalok és fiatal felnőtt korúak alkották, ezek számszerűsítve a következők: Gyomán 11942 főből összesen 4794 fő (összlakosság 40,14%-a), míg Endrőd 13850 főből 6716 fő (összlakosság 48,49%-a) fiatalkorú. A nemek arányát megfigyelve kijelenthető, hogy a vizsgált korszakban nem találkozhatunk jelentős különbséggel.³

Ebben a korszakban az emberek életében fontos szerepet játszott a vallás, így e községek lakóinak esetében is. Az 1920-as népszámlálási adatok alapján a felekezeti viszonyok tekintetében Gyoma településen református (71,29%), Endrődön pedig római katolikus (94,66%) többséggel számolhatunk. Gyoma esetében egy közel 17,78%-os római katolikus és 8,57%-os evangélikus kisebbség volt jelen. Érdemes megtekinteni a lakosság nemzetiségi megoszlására vonatkozó arányokat is. A népszámlálási adatok tükrében elmondhatjuk, hogy Gyoma 11942 fős összlakosságából összesen 11372 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A más nemzetiségűek száma összesen 570 fő, amely számszerűsítve a következő módon oszlott meg: németek 519 fővel, a szlávok 36 fővel, a románok 1 fővel képviseltették a közösség nemzetiségeit. A századfordulót követően a lakosság 13850 főjéből összesen 13797 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A más nemzetiségűek száma összesen 53 fő volt, amely a következő módon oszlott meg: a szlávok 37 fővel, a románok 3 fővel, míg a németek 9 fővel képviseltették magukat. Az 1920-as népszámlálási adatok tükrében elmondható, hogy Gyoma és Endrőd településeken nem volt jelentős a más nemzetiségek jelenléte, vagyis szinte színmagyar településekről beszélhetünk.⁴

A vizsgált településeken a kereső népesség 67,61%-ának, illetve 63,46%-ának a mezőgazdasághoz kapcsolódott a mindennapi megélhetése. Gyomán az iparban és bányászatban dolgozók a kereső népesség 1/6-át tették ki. Az iparban és bányászatban dolgozók aránya Endrődön alacsony volt, mivel klasszikus alföldi település révén nem rendelkezett jól kiépített, jelentős mértékű iparral.⁵

Végül érdemes szemügyre venni a két település I. világháborús veszteségeit. Mindkét település tekintetében magas katonai veszteség figyelhető meg. A Gyomáról és Endrődről besorozott katonák jelentős része – a társadalomban betöltött pozícióval összefüggésben – a gyalogságot erősítette. A világháború társadalomra gyakorolt hatása a gyermekvállalásban is érzékelhető volt, mivel a születések száma jelentősen csökkent a háborús évek alatt, amit az 5 éven aluliak

---

² KSH 1920a, 1, 114.

³ KSH 1920a, 1, 114.

⁴ KSH 1920a, 1.

⁵ KSH 1920a, 2.

száma tükröz a legjobban. Továbbá a nemek arányában is változások figyelhetők meg, ugyanis 1920-ra nő többlet figyelhető meg a településeken. Feltételezhetően a nemek arányában jelentkező eltolódás a 18–50 év közötti korosztálynál mutatkozik meg a leginkább, ugyanis ez a (férfi) korcsoport volt elsődlegesen érintve a háborús harcok során.⁶

Emlékezet és gyász

A Nagy Háborúval együtt a halál is „demokratizálódott”, ugyanis szinte minden férfinak joga és kötelessége volt harcolni. Ebből adódóan lehet polgári emlékezés kultuszának nevezni az elesett katona emlékeztét. Ezzel szemben meg kell említeni azt is, hogy a háborús emlékművek és a hozzájuk kapcsolódó emlékezések és programok az idő folyamán funkcionálizálódtak, amelynek során politikai tartalommal lettek telítve. A háborús emlékművek egyfajta demokratikus legitimációs szerepet is betöltenek, ugyanis, ha az adott személy a háborúban hal meg, akkor azt megilleti a személy szerinti emlékezésnek a joga.⁷

Az emlékmű fogalmának pontosabb meghatározásáról Kovács Ákos tollából kaphatunk mélyebb értelmezést.: *„Ezért monumentumok, az emlékművek közé kell sorolnunk azokat a természetes vagy mesterséges alakzatokat, kiképzéseket, különféle emlékjeleket, emlékfákat, szimbolikus sírokat is, amelyeket a háborús évek megpróbáltatásai alatt vagy az inflációs korszak zavaros időszakában állítottak országszerte.”*⁸ Az elesett katonát a közösségi emlékezet hősnek állítja be, nem pedig áldozatnak. Ehhez kapcsolódik az is, hogy az ellenséges katona semmilyen módon nem képezheti tárgyát egyaránt a megemlékezésnek és a hőskultusznak.⁹ Fontos tisztázni, hogy az adott korszakban kit/kiket tekintettek hősi halottnak. *„Ettől függetlenül a hadműveleti területen »meghalt« kategóriába sorolt katonák is hősi halotti minősítést kaptak. Véres veszteségnek nevezték a harcban meghalt, harcban megsebesülteket. De a háborúban szerzett sebesülés vagy ott szerzett betegség következtében a háború befejeződése után elhalálozott katonákat is hősi halottnak tekintették.”*¹⁰

A 19. századi demográfiai átalakulás következtében a 20. századra egyre kevésbé lett gyakori, hogy a szülőknek a gyermekük halálát kell megélniük. Ezzel szemben fordulatot hozott az I. világháború, melynek éveiben mindennapossá vált a szülők számára, hogy gyermekeiket kell siratniuk. Ebből adódóan lép felszínre az „örökös gyásznak” a jelensége, amelynek értelmében a családtagok számára nem dolgozható fel a veszteség traumatikus élménye. A háborús gyász kizárólag az egyik nemet és elsősorban az egyik korcsoportot érinti. A gyásznak az elviselését nehezíti az is, hogy a rengeteg holttestet nem lehetett eltemetni, továbbá, ha léteznek sírhelyek, azok elérhetetlenek a

---

⁶ DÁVID 2016, 94–107; DÁVID 2018, 21–34.

⁷ GYÁNI 2015, 314–316.

⁸ KOVÁCS 1991, 104.

⁹ GYÁNI 2015, 314–316.

¹⁰ HADISÍR NYILVÁNTARTÓ.

gyászolók számára. Sokszor előfordul, hogy a közösség szeretné otthon eltemetni a holttestet vagy legalább felkeresni az illető sírhelyét.¹¹ Ezekre a nehézségekre véleményem szerint John Keegan sorai tudnak számunkra választ adni: „A temetők maradnak. A csatában elesettek közül sokakat sohasem lehetett eltemetni. Testüket szétszaggatták a gránátok, maradványaik azonosíthatatlan darabokban szóródtak szét. Sok más holttestet nem sikerült a harc hevében kihozni a csatateréről, majd utána szem elől tévesztették őket. Bedőlő gránáttölcscserekek temették el őket, rájuk szakadt a pusztuló lövészárkok oldala, vagy bomlás közben elnyelte a tetemeiket a csaták nyomán visszamaradó felszaggatott föld. Orosz vagy török katonát eleve keveset temettek el tisztességesen, és a keleti front hatalmas térbeli elmozdulásokat megélt csataterkein hősi halált halt német, valamint osztrák-magyar katonák közül is sokan csak egyszerűen megtértek az anyaföldre. A nyugati helyhez kötött harcmezőin a harcolók sikeresebb erőfeszítést tettek a végtisztesség szabályainak betartására. Kezdetől szerveztek katonatemetőket, hadisír-nyilvántartási tisztek jelölték ki a parcellákat, és amikor az idő engedte, lelkész és a halott bajtársai vettek részt a temetési szertartáson. Még így is a háború végére az elveszettek majdnem felének valóban elvesztek a földi maradványai.”¹²

Első törvény és Bizottság

A világháború 1914-es kitörését követően nagyon rövid idő alatt felmerült az igény arra, hogy a háborúban elesett katona hősök emlékét méltóképpen megőrizzék. Ennek a társadalmi mozgalomnak a következtében hozták létre 1915-ben a „Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottságot” (HEMOB), amely már megalakulását követően szinte azonnal levéllel fordult a belügyminiszterhez.¹³ A HEMOB kezdeményezte, összefogta és ellenőrizte az emlékműállítás ügyeit, nemcsak helyi, hanem országos szinten egyaránt. A bizottság közreműködésével valósult meg az alkotások művészekkel való terveztetése, kidolgozása és megvalósítása.¹⁴ Már 1916 októberében a Bizottság Emlékmű és Katonasír Osztálya közölt egy terv gyűjteményt, amely kiadvánnyal az volt a céljuk, hogy a hősi emlékművek megvalósítását segítsék elő. Az albumban összesen 30 művész 85 tervét közzétették, továbbá ehhez kapcsolódóan egy rövid műleírását adták és költségtájékoztatóval is ellátták. Ezt követően az idő múlásával újabb albumok is megjelentek a HEMOB kiadásában, amelyek már többek voltak és jóval több tervet tartalmaztak, mint a korai kiadványok. A belügyminisztérium a változásokat mindig figyelemmel követte és körrendeletek útján hívta fel a törvényhatóságok figyelmét, továbbá kiemelték, hogy a felmerülő kérdésekkel a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottsághoz forduljanak. 1916 augusztusára olyan szintre fejlődött a HEMOB,

---

¹¹ GYÁNI 2016, 155–156.

¹² KEEGAN 2010, 718.

¹³ HALMÁGYI 1998, 5.

¹⁴ KOVALOVSKY 1991, 91–10.

hogy a Hadügyminisztérium által felállított katonai emlékműveknek a tervét is ez a bizottság véleményezte.¹⁵ A HEMOB a sablon szobrok ellen úgy védekezett, hogy a terveket minden esetben újabb módosítással engedélyezte csak.

Meg kell említeni, hogy az emlékművekre vonatkozóan kezdeti lépéseket tett a Magyar Iparművészet folyóirat is. Többek között rovatott nyitott, amelyben háborús művészet témában jelentek meg cikkek. Alkotások terén az első konkrét lépéseket az Országos Iparművészeti Társulat tette meg. 1914-ben már pályázatot hirdetett Alpár Ignác alelnök. A kezdeményezés nem járt sikerrel, így 1915-ben is meghirdették a pályázatot, ekkor már díjazták a beküldött pályamunkákat.¹⁶ 1917 tavasza változást jelentett az emlékművek állításával kapcsolatban, ugyanis a társadalmi mozgalom mellett már a magyar törvényhozás is foglalkozott az elesettek emlékének megőrkítésével.¹⁷ 1917 tavaszán terjesztette be a belügyminiszter a VIII. törvénycikket,¹⁸ melynek második paragrafusa az alábbiak szerint rendelkezett: „*Minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökíti meg mindazoknak nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták fel. A részletes szabályokat a belügyminiszter rendelettel állapítja meg.*”¹⁹ 1927-ig az 1917-es VIII. törvényen túl még 11 jogszabály, rendelet, utasítás foglalkozott a hősök emlékének megőrkítésével és a sírjaik gondozásával. Ezek közül jó néhány a finansziális kérdéseket, hatásköri összefüggéseket tisztázta, míg számos rendelet olyan kérdésekkel foglalkozott, ami művészeti és esztétikai feltevéseket érintett. A törvény ellenére az elhúzódó háború és a hadigazdaság miatt a lakosság súlyos anyagi nehézségekkel küszködött, így a települések közterein nem valósult meg a tömeges emlékműállítás. A nagyobb településeken volt lehetőség a szoborállításra, elsősorban azon városok helyszínein, ahol katonai létesítmények voltak. A katonaság mellett az elithez tartozó rétegek támogatták és szorgalmazták az emlékműállítást, ezeken valamilyen formában sokszor a saját emléküket is megőrkítették. Ezzel szemben a lakosság az elesett hozzátartozójuk emlékét igyekeztek megőrkíteni. Lehetőségük szerint inkább a településeken eltemetett katonák temetői emlékeire és emlékműveire adakoztak az emberek.²⁰

Háború utáni törvények, rendelet, bizottságok

A Belügyminisztérium a hősi emlékművekkel kapcsolatos kérdéseket 1922-ben tűzte újra napirendre. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum elesettek neveinek, adatainak összegyűjtését fontos feladatának tekintette. Ennek következménye az

---

¹⁵ HALMÁGYI 1998, 5.

¹⁶ KOVALOVSKY 1991, 91–101.

¹⁷ HALMÁGYI 1998, 6.

¹⁸ 1917. évi VIII. törvénycikk indokolása a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről.

¹⁹ 1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről.

²⁰ L. JUHÁSZ 2010.

is, hogy 1920. július 21-én körlevelet intézett valamennyi vármegyei katonai parancsnoksághoz, melyben azt kérte „annak megállapítását, hogy kiket vesztettünk el a véres világháborúban” (adatgyűjtés), és indítványozta „írott, vagy művészeink által készített emlékek” állítását.²¹ Az emlékmű átadásának rendezvényei a települések többségénél hasonló koreográfia szerint zajlottak. A szobor, emlékoszlop, vagy a település elesetteinek névsorát megörökítő emléktábla elkészülte után egy nagyszabású ünnepségre került sor, melyet a szervezők misével vagy istentisztelettel és rövidebb kulturális műsorral igyekeztek ünnepélyesebbé tenni. Ezen ott voltak a helyi, esetleg a vármegyei élet prominens személyiségei, a kerület képviselője és díszvendégként a tábornagyai egyenruháját magára öltő József főherceg. Több emlékező beszéd elhangzása után leleplezték az emlékművet, majd a település vezetői megvendégelték az előkelő meghívottakat.²²

Az 1924. évi XIV. törvény értelmében március 15-e és augusztus 20-a mellett, mint nemzeti ünnepet vezették be a Hősök emlékűnnepét, melynek időpontja minden év május utolsó vasárnapja lett. „A »Hősök emlékűnnepé« azokat a magyar katonákat kívánja megünnepelni, azoknak az emléket óhajtja a jövő számára megörökíteni, akiknek hősiess bátorsága tette lehetővé és eredményezte a magyar csapatok által példátlanul álló halálmegvetéssel megvívott diadalmas harcok egész sorozatát, azokat a hősokeket, akiknek neve – azokat a csapatokat, amelyeknek haditettei aranybetűkkel vannak megörökítve a történelem véres lapjain és napnál fényesebben ragyogják be a dicsőség fénysugarával a multat és a jövőt.”²³

A Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság 1924 nyarára feloszlott.²⁴ A felállítandó emlékművek engedélyeztetésére 1924 novemberében új bizottságot hoztak létre Hősi Emlékműtervek Bíráló Bizottsága néven, amely szervezet a Belügy- illetve a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz tartozott.²⁵ A szigorú törvények és szabályok ellenére mégis előfordult, hogy olyan emlékművek leleplezésére vagy felavatására kértek engedélyt a települések, amelyek nem az előírt eljárás szerint valósultak meg. Ezeket az emlékműveknek a leleplezését nem engedélyezte a belügyminisztérium, továbbá azokkal szemben, akik okot szolgáltattak, fegyelmi és anyagi felelősséget állapított meg. 1927-ben újabb változtatásokat hirdetett ki a belügyminiszter a hősi emlékművek felállítása tárgyában. A rendelet szerint, csak olyan hősi emléket lehetett a községeknek, közösségeknek, testületeknek megrendelni, melynek tervét a bizottság kivitelezésre alkalmasnak találta és azt írásban is igazolta.²⁶

²¹ MNL BÉML IV. B. 401. b. Békés vármegye főispánjának iratai 84 doboz 1006/1920.

²² PÜSKI 2015, 233–242.

²³ 1924. évi XIV. törvénycikk indokolása az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepeléséről.

²⁴ A m. kir. belügyminiszter 1024. évi 124.660. számú körrendelete, a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság feloszlása következtében követendő eljárásról.

²⁵ A m. kir. belügyminiszter 1024. évi 247.000. számú körrendelete, a hősök emlékének megörökítése körül követendő eljárásról.

²⁶ HALMÁGYI 1998, 6–7.

Első világháborús emlékművek korszakolása és tipizálása

Jay Winter három egymástól elváló teret és időt különböztet meg a háborús emlékművek terén. Az 1918 előtt állított alkotások jelentős részét a hátszágokban emelték. A fegyverszünet utáni években elsősorban templomok közelében és a települések központjaiban állították fel őket. A harmadik esetben pedig a temetőkben találkozhatunk a hősök emlékezetét megőrkítő művekkel. A háborús emlékművek a katonák nemzeti hőssé emelése mellett, a személyes gyászra utaló üzeneteket is hivatott közvetíteni. Döntő többségben a háborús emlékmű egyedül az, amely az emlékezet helyét képviseli. Rendkívül sok katona holtteste tűnt el a harcok során, rengetegen nyugszanak tömeg- vagy jelöletlen sírban. Kevés azoknak a halottaknak a száma, akik temetőkben, jelölt sírokban pihentek meg.²⁷

Jay Winter egy általános sémát vezetett be az I. világháborús monumentumok korszakolásával és tipizálásával kapcsolatban. Kovács Ákos könyvében, a magyar viszonyokat figyelembe véve, ahhoz igazodva, az 1917. évi VIII. törvénycikket és az első bécsi döntést (1938) közti időszakot határozta meg. Az országban már 1914 őszén felállították az első I. világháborús emlékművet a Baranya megyei Kákicson, míg a fővárosban 1915 végén készült el az első ilyen szobor. Maga a szoborállítás minden esetben komoly anyagi áldozatot és társadalmi összefogást követelt az adott közösségtől, mindenki igyekezett kivenni a részét a munkából. Ha valaki nem tudott pénzt vagy gabonát adni, akkor saját munkájával vagy felajánlásával kívánta segíteni az emlékműállítást. Magának az emlékműállításnak az első szakasza az 1917. évi VIII. törvénycikk életbelépéséig tartott. A második szakasz az előbb említett törvénycikktől egészen az első bécsi döntés (1938) és a II. világháború közötti időszakokra vonatkozóan ír. 1917 novemberében történt az első ilyen szoboravatás Hatvan településen. A hatvani szoboravató ünnepség alapul és támpontként szolgált a későbbi avatóünnepségeknek.²⁸ Az emlékműállítás harmadik szakasza az 1938–1945 közötti időszakra esik. Ebben a periódusban visszaesett az újonnan avatott emlékműveknek a száma.²⁹

Nagy Ildikó is foglalkozott a két világháború közötti magyar emlékműállítás tipizálásával. A II. világháborúig készült emlékművek esetében néhány egyszerű és visszatérő típus alakult ki. Például: puskával vagy zászlóval álló honvéd közlegény (néhány esetben tiszt); aktív, rohamra induló katona (sebesült társa mögül előretörő); a haldokló hős; a sebesült bajtársát támogató vitéz. A sorból két típust kell kiemelni: az egyiket sebesült honvédalakok alkotják, akiket leplekbe borult, sisakos asszonyfigurák tartanak ölükben; a másikon a harcra rohanó vagy sebesült honvéd helyett egy-egy „ősmagyar harcost” jelenítettek

---

²⁷ GYÁNI 2015, 316–317.

²⁸ Annyi változás történt, hogy a ceremóniára nem a belügyminiszter, hanem József főherceg érkezett díszvendégként.

²⁹ KOVÁCS 1991, 104–126.

meg.³⁰ Nagy Ildikó tanulmányában tíz olyan emléktípust gyűjtött össze, amelyek jellemzően megtalálhatóak Magyarországon. A következő típusokat sorolta ide: a katona ideáltípusa, harcoló katona, a hős halála, gyászoló katona, lovas szobrok, allegóriák, a magyar múlt, a magyar család, emlékoszlop turullal, emlékoszlop és jelkép.³¹

L. Juhász Ilona művében azokat a monumentumokat emelte ki, amelyek kevesebb figyelmet kapnak egy-egy tipizálási formánál. Egyedi típust képviselnek az első világháború idején állított szobrok közül a „nemzeti áldozatkészség szobra” kategóriába sorolható objektumok. Ezekről az alkotásokról a szó hagyományos értelmében nem beszélhetünk szoborként, mivel míg más monumentumok esetében egy kész, befejezett alkotást avatnak fel, addig a nemzeti áldozatkészség szobrai nem tekinthetők befejezett műnek az átadás pillanatában. Ezeknek épp az volt a célja, hogy az átadást követően az „alkotás” módosul, ráadásul a megalkotójától teljesen függetlenül. A kizárólag fából készült szobrokat bárki alakíthatta azáltal, jótékonyasági céllal bizonyos összegért szőget vagy fém pikkelyt vásárolt, amit aztán ő maga rászegelhett az alkotásra. Ez a fajta szobor szerte Európában elterjedt volt, a magyar néprajzi szakterminológiában vastuskónak nevezték el.³² Az egésznek az volt a célja, hogy ezek a szögek idővel teljesen beborítsák a szobrot. A szögekből befolyt összeget a Hadsegélyező Hivatal különféle jótékony célokra fordította, továbbá a szobor megtestesítette az ideális hős alakját is, akit a katonák példaképüknek tekinthettek. Budapesten már 1915 szeptemberében egy fából készült szobrot avattak fel, amelybe szőget lehetett, kellett vernie a járókelőknek. Ezek az alkotások a rettenhetetlen harcos kultuszát kívánták prezentálni.³³ Bizonyos településeken az elesettek emlékére fákat ültetettek, legtöbbször a politikai és propagandisztikus céllal állított monumentális emlékművekkel szemben. Ez az emlékezésforma sokkal inkább tekinthető az elesett katonákkal kapcsolatos valódi kegyeletörzésnek, személyesebb, takarékosabb és környezetbarátabb megnyilvánulásnak. Az emlékezésnek ez a formája a mai napig közkedveltnek számít. Katonai temetőkben gyakran követték és követik ma is ezt a megemlékezési formát. Végezetül még meg kell említeni az emlékkutakat is, amelyek a háborús emlékjelek funkcióját tekintve sajátos kategóriát képviselnek. L. Juhász Ilona munkájában hangsúlyozta, hogy ezek az emlékműtípusok kevésbé elterjedtek.³⁴

---

³⁰ KOVALOVSKY 1991, 91–101.

³¹ NAGY 1991, 126, 128.

³² L. JUHÁSZ 2010, 50–55.

³³ GYÁNI 2015, 325–332.

³⁴ L. JUHÁSZ 2010, 50–55.

Magyarországon is jelentős volt az emlékműállítás és az azzal összefonódó hős katonának a kultusza. Az Osztrák–Magyar Monarchia hatalmas vérvesztései³⁵ is indokolták tették az emlékezet kultusz kialakulását. Az adatok tükrében elmondható, hogy a háború során behívott férfiak, több mint a fele meghalt, megsebesült vagy hadifogságba esett a háború során.³⁶ A háborús emlékezetnek számos nyilvános tere (katonai temetők, háborús alkotások, naplók, memoárok, regények) teremt személyes viszonyt az emlékező és az emlékezett személy között. Emlékezeti kultúra viszonylatában egyetemesség figyelhető meg az I. világháború európai és tengerentúli emlékezeteinél. A háborús emlékműveket megfigyelve kijelenthető, hogy egyfajta homogenizáció alakult ki a világon, amely igazán az 1920-as éveket jellemzi. Vannak különbségek az egyes országok emlékezet kultúrái között, de az emlékművek közötti formai hasonlóság kijelenthető. Mindenhol napirendre kerül a katona halottjainak felülről forszírozott kultusza, amelynek további eleme az általános, egyenként és név szerinti emlékezés. Az első világháborút követően lett és vált általánossá a katonahalottak név szerinti számontartása, a névsorokat pedig az emlékműveken helyezték el. Ennek a törekvésnek tesz eleget az is, hogy a katonatemetőkben elhelyezettek nevesített sírhoz jutnak. Fontos megemlíteni, hogy a Nagy Háborút követően jelent meg az Ismeretlen Katona sírja típusú emlékmű, amely szinte minden hadviselő országban felállításra került. Az Ismeretlen Katona sírja minden, személyében azonosítatlan elesett katona kultuszát kívánja képviselni. Az I. világháborús emlékművek az emlékezet révén folytonosságot kívántak teremteni a haza, az otthon, illetve a hazájukért a távolban elesett katonák között. Ezáltal a háborúban elesett katonák névsoraival ellátott emlékművek „temetőpótlékként” szolgáltak.³⁷

A Nagy Háborúban elesett katonák tiszteletére készült emlékműveknek két funkcióját határozza meg a szakirodalom. Egyrészt az itthon maradt családtagok és hozzátartozóknak a gyászát, másrészt viszont a politikai szimbólumok, az építők politikai ideológiája és a szobor által megörökítendő történelmi események kapcsolatáról és viszonyáról szólnak. Az első világháborút megelőzően két olyan emlékműtípust tudunk meghatározni, amelynek motívumtípusai kapcsolódnak az első világháború utániakhoz. Az egyik ilyen csoportot képezi a '48-as emlékműveknek a motívuma. A '48-as események emlékművei is egy elvesztett háború emlékművei voltak, ez tükröződik és jelenik meg az I. világháborúsokon is.

A másik ilyen típust képviselik a századfordulón készült millenáris emlékművek, melyek elsősorban a hazafiság és a magyarság szimbólumait

³⁵ 661 ezer főre teszik Magyarország katonai veszteségeit, továbbá 743 ezer főre a sebesültek és 734 ezer főre a hadifoglyok számát.

³⁶ GYÁNI 2015, 325–332.

³⁷ GYÁNI 2015, 318–320.

közvetítik. 1919 után megjelent a magyar katonanemzetnek a legendája.³⁸ Magyarországon az első világháborús emlékművek a hozzátartozók gyászát jelképezték, ugyanakkor az aktuális politikai rendszer mondanivalóját is prezentálták. Az emlékművek feliratos részének ugyanolyan üzenértéke van, mint magának a szobroknak. A fronthalárról elmondható, hogy a haldokló teljes magányában kerül rá sor, mert ekkor sem család, sem egyetlen közvetlen hozzátartozó nem tud jelen lenni. Ennek folytán a hátra maradt családtagok gyásza is megnehezedik, mellyel együtt számos kérdés foglalkoztatta a haldokló szeretteit, például „Hogyan halt meg?”, „Mennyit szenvedett?” Ezekre a kérdésekre legtöbb esetben a család csak másodkézből, a hazatérő bajtársaktól kaphatott választ. A hozzátartozók helyzetét az sem könnyítette meg, hogy sok esetben jóval később értesítették őket a szolgálatban lévő családtagjuk haláláról, mint amikor az valójában elesett. A fronthalál hivatalos közlése a rokonok felé a Vöröskereszt feladata volt, ez a 61.265/1914. számú miniszteri rendelet értelmében egy rendszeresített lapon keresztül történt.³⁹

József főherceg szerepvállalása

Ha az I. világháborús emlékműállításokról és annak programjairól beszélünk, fontos kitérni József főherceg szereplésére és megjelenésére. Nem véletlen, hogy az emlékműállítás rendezvényeken József főherceg kezdettől fogva aktív szerepet játszott. József Ágost 1920-tól fokozott érdeklődéssel fordult azon társadalmi akció és mozgalom felé, amely a világháborús megemlékezéssel vagy a háború társadalmi utóéletével állt összefüggésben. Szerepet vállalt a társadalom támadásában, ugyanis számos alkalommal pénzadománnyal segítette a hadviselőket, támogatóként lépett fel az inségakciókban. A különböző társadalmi eseményeken világháborút végig harcoló katonaként, a háborús élményeire emlékező és a háborúban vezetői pozíciót betöltő szereplőként jelent meg. Az 1920-as évektől a világháborús emlékművek felállításakor József főherceget szinte minden ilyen jellegű eseményre meghívták, minden felkérést szívesen fogadott. Azzal kapcsolatban, hogy valójában hány ilyen rendezvényen vett részt, nincsenek pontos információink, viszont elmondható, hogy 1924-től rendszeresen kerül sor olyan megemlékezésekre, amelyeknek Ő volt a kulcsszereplője. A hatalmas számú közszereplése több tényezőre vezethető vissza. József főherceg érdeklődéssel követte nyomon ezeket az eseményeket, valamint nem sajnálta idejét, energiáját és pénzét az ilyen reprezentációs közszereplésektől. Másrészt pedig a gyakori meghívásoknak és szerepléseknek az is a hátterében állt, hogy rendkívül széles háborús tapasztalatokkal rendelkezett. A Nagy Háború során szolgált a szerb, galíciai, román és az olasz fronton is egyaránt, továbbá több olyan egység volt alá beosztva, amelyekben magyar katonák harcoltak. Ezek alapján elmondható, hogy számos tábornok és katonai vezető közül József főherceg a háborús emlékezés közéleti

---

³⁸ SZABÓ 1991, 46–43.

³⁹ GYÁNI 2016, 179–183.

kulcsszereplőjévé nőtte ki magát az évek során. Aktív és gyakori szereplésének köszönhetően nem volt igazi „vetélytársa”.⁴⁰

Szoborbizottságok és emlékműállítások Gyomán és Endrődön

Az 1922. április 23-án megjelent *Gyoma-Endrőd Vidéke* című hetilap 6. számában egy felhívást tettek közzé Gyoma és Endrőd lakosai számára, melyben arra kérték őket, hogy a gyomai járás főszolgabírói hivatal mellett lévő kirendeltségbe juttassák el az elesett gyomai és endrődi hősök nevét, rendfokozatát, illetve az, hogy melyik harctéren és mikor esett el. Ezt a gyűjtést azért hirdették meg, mert emléktáblát kívántak állítani az elesett katonák emlékére.⁴¹

Emlékműállítás Endrődön

Előkészületek

Endrőd településen már az 1921. évi 70. közgyűlési pont értelmében arról határoznak, hogy a hazáért hősi halált halt helyi illetőségű személyek emlékének nemcsak emlékművet kell állítani, hanem azok sírjait exhumálni kell és a maradványokat a település költségein haza kell szállítani. Az 1923. december 12-én tartott közgyűlésen döntöttek arról, hogy a település gazdasági keretei nem teszik lehetővé a holttestek hazaszállítását, viszont a HEMOB-bal felvették a kapcsolatot a hősi emlékműállításhoz.⁴²

Helyszín és költségek

Az emlékműállítással kapcsolatos érdemi döntések az 1924. április 7-én tartott közgyűlésen születtek. Mint a jegyzőkönyvből megtudjuk, a négytagú bizottság 1924. március 12-én ült össze és tárgyalta meg az emlékművel kapcsolatos kérdéseket. Az alábbi javaslat született: Horváth Géza szobrászművész 501. számú szobrának megrendelését ajánlották, eredeti méretben. Helyszínnek a községháza előtt lévő piacteret tartották alkalmasnak, magát a szobrot pedig egy vasrács kerítéssel kívánták körbekeríteni. A bizottság a nevek bevésését nem támogatta – méreteltérésre ne adjon okot –, hanem egy általános jelzésű felirat elkészítésére tett javaslatot.⁴³

Emlékműavatás

Az emlékműállításhoz meghívták Horthy Miklós kormányzót és József főherceget, akik sajnos nem tudtak részt venni az ünnepségen. A *Békés* hetilap 1925. október 7-én megjelent számában az első oldalon röviden ismertette az endrődi hősi

---

⁴⁰ PÜSKI 2010, 233–242.

⁴¹ GYOMA-ENDRÖD VIDÉKE I. évf. 6. szám 3.

⁴² MNL BÉML: V. 311. a. Endrőd község jegyzőkönyve 5. kötet.

⁴³ MNL BÉML: V. 311. a. Endrőd község jegyzőkönyve 5. kötet.

emlékmű leleplezését. A cikkből megtudjuk, hogy a rendezvényen beszédet tartottak a következő személyek: Dr. Kovacsics Dezső főispán (József főherceg nevében), Dr. Daimel Sándor alispán (Békés vármegye nevében), Pálka Pál főszolgabíró (gyomai járás nevében), vitéz Marék Endre (vármegyei Vitézi Szék; a volt nagyváradi négyes honvéd nagy bizottsága nevében), Pétermann József főjegyző (Gyoma község nevében).⁴⁴ A helyi megjelenésű *Gyoma-Endrőd Vidéke* című hetilapban terjedelmes cikkben számoltak be róla, hogy miként zajlott le az emlékműállítás Endrőd településén 1925. október 4-én.⁴⁵ Az őrt álló magyar bakát ábrázoló emlékmű alkotója Horváth Géza volt. A baka háta mögött kőoszlop állt, ezen kapott helyet 300 endrődi hősi halott neve. Az alábbi felirat olvasható az emlékművön: „Endrőd község közönsége hős fiainak emlékére 1925.”

Emlékműállítás Gyomán

Előkészületek

Gyoma településén az 1924. június 25-én tartott közgyűlésen merült fel először a hősi emlékműállításnak a gondolata. Gyoma hősi halottainak sírmegjelölését tárgyalta a közgyűlés a 18/1924. évi Főszolgabírói rendelet következtében. A monumentum helyeként Gyoma község főterét (Petőfi tér vagy másnéven Piac tér) jelölték meg. Az emlékműre az 1848/49-es események és az 1914–1920. közötti időszakban, az első világháború során meghalt katonák nevét kívánták feltüntetni.⁴⁶

Helyszín és költségek

Az 1925. június 30-án tartott közgyűlésen is újra napirendre került az emlékmű kérdése a finanszírozási költségekkel kapcsolatban. Egyeztetéseket folytattak Istók Jánossal művésszel, aki a református templomkert nyugati sarkát tartotta a legalkalmasabb helynek a műemlék felállítására.⁴⁷

A helyszínnel kapcsolatos további teendőket az 1925. október 3-án tartott közgyűlésen tárgyalták meg. A szoborbizottság elkészítette az Istók Jánossal kötendő szerződés tervezetét. A református egyház presbitériuma (Harsányi Pál esperes) a kért területből 80 négyzetmétert ingyen átengedett a hősi emlékmű számára.⁴⁸

---

⁴⁴ BÉKÉS LVII. évf. 78. szám 1.

⁴⁵ GYOMA-ENDRÖD VIDÉKE IV. évf. 40. szám 2.

⁴⁶ MNL BÉML: V. B. 317. a. Gyoma Község jegyzőkönyvei 13. kötet.

⁴⁷ MNL BÉML: V. B. 317. a. Gyoma Község jegyzőkönyvei 13. kötet.

⁴⁸ MNL BÉML: V. B. 317. a. Gyoma Község jegyzőkönyvei 13. kötet.

Emlékműavatás

A *Gyomai Újság* 1927. november 13-i és 20-i számában az egész első oldal a leleplezési ünnepélyről szólt.⁴⁹ Emellett igazán nagy érdeme az újságnak, hogy ebben a számban mellékletként csatolták azoknak a hősi halottaknak a névsorát, akik felkerültek az emlékműre. Az emlékművet 1927. november 20-án leplezték le a nagyérdékű közönség előtt. A jeles eseményen személyesen részt vett József főherceg is, aki koszorút helyezett el az emlékművön és emlékbeszédet tartott az elesett hősök tiszteletére. A bronzból készült szobor alkotója Istók János volt. A talapzaton az alábbi felirat látható: „1848—49-iki szabadságharcunk és az 1914—18-iki világháború hősi halottainak emlékére.” A következő pillanatot „örökíti meg” a monumentum: egy '48-as honvéd kezéből a szabadság lobogóját átveszi a világháborús katona. Összesen 469 hősi halott nevét őrzi az emlékmű.⁵⁰

Összegzés

Gyoma és Endrőd I. világháborús emlékműállítására vonatkozóan elmondható, hogy az országban mindenütt lezajlott „séma” szerint történt. Fontos megemlíteni a helyi és a vármegyei sajtónak a szerepét, amely lapok beszámoltak az eseményekről és folyamatosan tájékoztatták az embereket. Gyoma település esetében a *Gyomai Újság* szerepét kell kiemelni, amely fontos szerepet töltött be az emlékműállítással kapcsolatosan. Ezzel szemben Endrőd községben a korszakban nem volt olyan jelentőségű helyi lap, amely felkarolta volna az emlékműállítással kapcsolatos eseményeket. A Gyoma és Endrőd I. világháborús hősi halottjai tiszteletére állított emlékművek előkészítési folyamatáról és ceremóniájáról elmondható, hogy a törvények révén felülről, egy kormányzati politikai szintről indult az I. világháborús emlékezet, viszont ezt követően közösségi szinten szerveződött meg. Az embereknek igényük volt arra, hogy a háborúban elesett és végtisztességben nem részesült személyek számára szobrot emeljenek. A monumentumokra vonatkozó levéltári és sajtó anyagok áttekintése után kijelenthető, hogy az emlékművet és annak állítását nemcsak maga a község, hanem az egyének és a különböző társadalmi csoportok is egyaránt szorgalmazták és finanszírozták.

Maga az emlékmű a közösségekben is kettős célt szolgált, egyrészt megjelenik a katona hősnek a kultusza, másrészt egyfajta kapcsolatot képez az élő és az elhunyt között, ami a családtagok számára még többet jelent. Ez azért is fontos, mert a Nagy Háborút követően szinte nem volt olyan család, amely ne veszítette volna el egyetlen családtagját sem. Mivel ezek a monumentumok nyilvános téren kerültek elhelyezésre, így a kollektív gyász és emlékezet képét is tudják segíteni, alakítani.

---

⁴⁹ GYOMAI ÚJSÁG II. évf. 46. szám 1–2.

⁵⁰ OROSZLÁNY 1929, 42–43; KÖRÖSVIDÉK VIII. évf. 260., 262. szám 2.

Források

- MNL BéML: IV. B. 401. b. Békés vármegye főispánjának iratai 84 doboz 1006/1920
- MNL BéML: IV. B. 401. b. Békés vármegye főispánjának iratai 92 doboz 105/1929
- MNL BéML: V. 311. a. Endrőd község jegyzőkönyve 5. kötet 136/1923; 141/1923; 19/1924; 65/1924
- MNL BéML: V. B. 317. a. Gyoma Község jegyzőkönyvei 13. kötet 75/1924; 10/1925; 57/1925; 117/1925
- MNL BéML: V. B. 317. a. Gyoma Község jegyzőkönyvei 14. kötet 5/1926; 201/1927; 215/1927; 216/1927; 249/1928

Sajtóanyag

- BÉKÉS 1925. LVII. évf. 78. szám 1.
- BÉKÉS 1927. LIX. évf. 94. szám 1.
- GYOMA-ENDRÖD VIDÉKE 1922–1927 I–VI. évf. számai
- GYOMAI ÚJSÁG 1927. II. évf. számai
- KÖRÖSVIDEK 1925. VI. évf. 225. szám 1–2.
- KÖRÖSVIDEK 1927. VIII. évf. 260., 262. szám 2.

Irodalom

- DÁVID 2016 = Dávid Benjámin: Endrőd hősi halottai az első világháborúban. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 4. sz. (2016) 94–107.
- DÁVID 2018 = Dávid Benjámin: Gyoma hősi halottai az első világháborúban. *Belvedere Meridionale*. 30 évf. 1. sz. (2018) 21–34.
- GYÁNI 2010 = Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*. Budapest : Nyitott Könyvműhely, 2010.
- GYÁNI 2015 = Gyáni Gábor: Az első világháború emlékezete. In: Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest : Országgyűlés Hivatala, 2015.
- GYÁNI 2016 = Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest : Kalligram, 2016.
- KEEGAN 2010 = Keegan, John: *Az első világháború*. Budapest : Európa, 2010.

- KOVÁCS 1991 = Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Budapest : Corvina, 1991.
- KOVALOVSZKY 1991 = Kovalovszky Márta: *Kegyeltszolgáltatás*. In: Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Budapest : Corvina, 1991, 91–103.
- KSH 1920A = Központi Statisztikai Hivatal: *1920. évi népszámlálás 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint* (1923); https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1920_01/?pg=159&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (Letöltés: 2018.10.16. 16:50)
- KSH 1920B = Központi Statisztikai Hivatal: *1910. évi népszámlálás 2. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községenként* (1925); https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1920_02/?pg=0&layout=s (Letöltés: 2018.10.16. 19:20)
- L. JUHÁSZ 2010 = L. Juhász Ilona: „*Neveitek e márványlapon...*” *A háború jelei. Jelek a térben* 3. Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.
- NAGY 1991 = Nagy Ildikó: *Első világháborús emlékművek Esemény- és ideológiatörténet*. In: Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Budapest : Corvina, 1991, 125–140.
- OROSZLÁNY 1929 = Oroszlány Gábor (szerk.): *Békés vármegye tíz éve. 1918–1928*. Orosháza : Orosházi Friss Újság könyvnyomda, 1929.
- PÜSKI 2015 = Püski Levente: *A világháborús emlékezés reprezentatív személyisége a Horthy-korszakban: Habsburg József főherceg*. In: Püski Levente – Kerepeszki Róbert (szerk.): *A „Nagy Háború” és emlékezete*. Debrecen : DE Történelmi Intézete, 2015, 233–242.
- SZABÓ 1991 = Szabó Miklós: *A magyar történeti mitológia az első világháborús emlékműveken*. In: Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Budapest : Corvina, 1991, 46–63.

Internetes források

1917. évi VIII. törvény cikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről;
<https://web.archive.org/web/20150531165059/>
 (Letöltés: 2018.11.08. 09:12)
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7380>
 (Letöltés: 2018.11.08. 09:12)

1917. évi VIII. törvénycikk indokolása a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91700008.TVI&targetdate=&printTitle=&referer=1000ev> (Letöltés: 2018.11.07. 20:35)
1924. évi XIV. törvénycikk indokolása az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92400014.TVI&targetdate=&printTitle=1924.+%C3%A9vi+XIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk+indokol%C3%A1sa&referer=1000ev> (Letöltés: 2018.11.08. 10:03)
- A m. kir. belügyminiszter 1024. évi 124.660. számú körrendelete, a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság feloszlása következtében követendő eljárásról
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1924/?pg=495&layout=s (Letöltés: 2018.11.10. 10:55)
- A m. kir. belügyminiszter 1024. évi 247.000. számú körrendelete, a hősök emlékének megőrkítése körül követendő eljárásról
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1924/?pg=600&layout=s (Letöltés: 2018.11.10. 11:04)
- HADISÍR NYILVÁNTARTÓ
<http://www.hadisir.hu/hadisir-nyilvantarto> (Letöltés: 2018.11.10. 10:55)

War and memory

World War I memorial exhibition in Gyoma and Endrőd

BENJÁMIN DÁVID

First World War battles demanded a very high human sacrifice from the opposing parties. The war affected almost all members of the male population aged 18–50 years fit for military service. It can be said about this age group that a significant part of it fall, injured or became prisoners of war. Many of them, after their death, were not able to put their families and loved ones to rest.

For my research I used documents found in the Békés County Archives about Gyoma and Endrőd and I used the local journals (*Gyoma-Endrőd Vidéke* and *Gyomai Újság*) and press publications with a békés county appearance. In my lecture, I use these resources to show the extent to which the memorials took place in the 1920s.

In Gyoma and Endrőd settlements lengthy preparatory work preceded the claim of the monument and its solemn unveiled. The monuments were intended to serve a dual purpose. On the one hand, the respect of the heroic soldiers appeared, on the other hand, what is more important it forms a link between the families and the fallen ones. It should be emphasized how the World War I memorial exhibition was influenced by national politics and how local citizens took part in the initiative and organization. Using the archives and contemporary press, it is possible to reconstruct what processes can be observed and how the memorial exhibitions took place in the examined settlements. Finally, how they made a commemorative memory for soldiers killed in the First World War?